Megállapodások és viták a hosszúhetényi szén kitermeléséről

DR. BIRÓ JÓZSEF

A hosszúhetényi szénlelőhely jellemzői

A hosszúhetényi szénelőfordulás a földtani térképek alapján is a mecsekiek közé sorolható. A pécsi szénbányászat peremvidékét alkotta már a XIX. században is. Éppen ezért a kezdetek nem hozzá kötődnek, bár nem volt túl messze az iparszerű pécsi széntermelés bölcsőjétől, Vasastól (1. ábra). Nagyobb jelentőséget azért nem kaphatott, mert adottságai kedvezőtlenebbek voltak, mint a centrumhoz közelebbi lelőhelyeké (1). Az itteni bányászati tevékenység azonban szervesen illeszkedik a helyi szénbányászat kezdeti vonalához.

A vasasi terület határától K-re a felszín közelében már csak a fedőben települt szénrétegek, szénzsinórok kibúvásait találhatták meg. A szenes rétegsor a község közigazgatási területe alatt 800-1000 m mélységben lelhető fel (2. ábra). Ezt a XX. század közepén végzett kutatások és a nyomukban 1954-ben megindult aknamélyítések bizonyították.

Mai tudásunkkal e tény már világosan látszik, de őseink kitartó küzdelmet folytattak az ismeretekért. 1870-től mintegy 130 éven keresztül próbálkoztak a művelhető széntelepeket megtalálni, hogy részesei legyenek a kibontakozó ipari fellendülésnek. Ezt az időszakot (1870-2000) négy jól elkülöníthető szakaszra oszthatjuk a hosszúhetényi szénterület történetében:

1. a *Victoria-bánya* működése a *Victoria I., II.,* és *III.* bányatelekhez mélyített *Victoria-aknával*;

2. a *Szent Miklós-bányatelken* végzett kutatások;

3. a hosszúhetényi mélyaknák létesítése és a velük kapcsolatos kutatások;

4. a szénbe ágyazott metán kinyerésére irányuló kutatások.

A továbbiakban ezek közül csak az 1. és 2. pontban említett munkálatokkal, illetve a velük kapcsolatban felmerült vitákkal és a létrejött egyezségekkel kívánunk részletesebben foglalkozni.

A Victoria-bánya

Babics Andrásnak a Pécs-környéki bányászatra vonatkozó átfogó munkájából (2) és többek között az *Első Magyar Dunagőzhajózási Társaságtól* (a továbbiakban DGT) származó bányatelekfektetési térképekről ismertük, hogy három *Victoria* nevű bányatelek volt a vasasi *Thommen-akna* bányatelkei között, illetve korábban annak szomszédságában.

Időrendi kimutatás a Victoria-bánya eseményeiről

Dátum	Esemény, ügyszám	Bányahatósági könyv	Eljáró hatóság
1871.05.11	Szabadkutatási engedély kérése 334/1871	XIV.kötet, 124. lap	Budai bányakapitány
1871.05.11	Bányajárási hirdetmény 283/1872		
1872.04.10	Victoria I. védnevű vájna (bánya) telek bejelentési kérelem 284/1872		Budai bányakapitány
1872.04.10	Victoria II-III. védnevű vájna (bánya) telek bejelentési kérelem 284/1872		Budai bányakapitány
1872.06.22	Victoria I. védnevű vájna (bánya) telek adományozás 455/1872	I. kötet, 413. lap	Budai bányakapitány
	Victoria II. védnevű vájna (bánya) telek adományozás	I. kötet, 417. lap	
1873.02.14	Lóvonatú vasút engedélyeztetés közigazgatási bejárása 19399		Közlekedési miniszter
1873.05.27	Lóvonatú vasút engedélyeztetési okm. 5205		Közlekedési miniszter
1873.07.29	A lóvonatú vasút építése miatti kisajátítási eljárás		Pécsi Járási Szolgabíróság
1876.03.31.	A Victoria III. védnevű vájna (bánya) telek adományozása 455	IV. kötet 121. lap	Budai bányakapitány

Ezek a hosszúhetényi *Bükösi dűlőben* helyezkedtek el. A pécsi püspökségi uradalom és a *Victoria Bányatársaság* kérésére a budai bányakapitány engedélyezte itt mind a kutatást, mind pedig a bányatelek-fektetést, vagyis a bányászat megindítását (1).

Az eljárás az ún. szabadkutatással kezdődött. A szabadkutatási engedély birtokosa meggyőződött arról, hogy érdemes-e a területen bányászati jogot biztosító bányatelek-fektetési (akkori szóhasználattal bányatelek-adományozási) engedélyt kérni, amit természetesen meg kellett vásárolni. Például tudjuk, hogy a későbbiekben szóba kerülő *Victoria III.* bányatelket 160 000 forintért adományozták.

Az előző írásainkban bemutattuk a *Victoria bányatelkek* adományozásával kapcsolatos dokumentumok egy-egy részletét (1, 7). Ezekből következik, hogy a *Victoria-aknát* valószínűleg a kutatás során, 1871-ben mélyítették le a megnevezett mélységig, ami – ha az akkor a bányászatban elfogadott bécsi öl mértékegységben számolunk – 45,3 m mélységnek felelt meg. A széntelep vastagságát máshol 3 bécsi lábban (0,95 m) adták meg.

A dokumentum további része megemlíti, hogy a helyszíni bejárási engedélyezési eljárásban részt vett *Radenich János* pécsi ügyvéd, a szóban forgó hosszúhetényi területet birtokló pécsi püspökségi uradalom meghatalmazott ügyésze, valamint a bánya bérlői, a *Zsolnai Társaság* tulajdonosai: *Grün Zsigmond* és fia, *Zsolnay Vilmos* és *Engel Adolf* pécsi kereskedők. A társaság részéről *Riegel Antal* mint bányaigazgató jelent meg. A szomszédos bányát (DGT) *Hnilitska Antal* képviselte.

A *Zsolnay Társaság* 1871-ben 50 éves bérleti szerződést kötött a *Pécsi Püspökséggel*, de csak négy évig birtokolta a bányát, s 1874-től albérletbe adta a *Victoria Rt.*-nek.

A bányatelkeket a *Pécsi Püspökség* nevére jegyezték be. A *Victoria Rt.* bérlőként volt jelen.

A bányából nyert szén mennyiségéről nincs tudomásunk. A termelvény viszont az akkori viszonyok között tetemes mennyiségű lehetett, mivel elszállításához lóvontatású vasutat építettek (1). Megtaláltuk ennek a vasútnak a „szabályzatát” is, melyben részletesen meghatározzák a vontatással kapcsolatos óvó rendszabályokat.

A *Victoria-bányához Riegel Antal* lakótelepet is építtetett, amit *Victoria-telepnek* neveztek. A községben továbbá megvett egy korábban megyei tulajdonban levő épületet, amelyben a bányavezetés működhetett. A dolgozóknak bányatársládájuk is volt. A *Victoria-lakótelep* telkeit a *Pécsi Szemlében* (1) már bemutattuk. A térképek alapján megállapítható, hogy a telepet, miután a DGT 1910 és 1945 között átvette, *Hársas-telepre* keresztelték át.

Amikor a bánya már nem volt gazdaságosan üzemeltethető, előbb bérbeadták, majd dolgozóstul eladták a szomszédos DGT-nek.

A Szent Miklós-bányatelek

A *Victoria III.* bányatelektől déli irányban a *Hosszúhetényi Kőszénbánya Rt.* (HK Rt.) kért bányatelek-adományozást, amelynek jogelődje a *Budapesti Bankegyesület*, illetve *Rosenfeld Bernát* bécsi bankár volt. A munkát három kutatótáróval kezdtek el (4. ábra). *Rosenfeld* – forrásunk szerint – 1897 augusztusában a hosszúhetényi község úrbéreseivel és egyéb földbirtokosaival kötött egyezséget (4). A szerződés 80 évre szólt. A község határában levő földtulajdonuk alatti összes „ásványszénre" és egyéb használható ásványokra vonatkozott. Főbb pontjaiban tartalmazta, hogy

– *„A telep eléréséért és feltárásáért jogában áll a haszonbérlőnek a bányahatóságnál kutatási engedélyt kérni, zárt kutatmányokat bejelenteni… egyszóval mindent megtenni, amire a bányabirtokos a bányatörvény értelmében jogosítva van"*. Különösen be kellett tartaniuk az 1854. évi bányatörvény általános rendelkezéseit;

– kikötötték viszont, hogy az úrbéreseknek joguk van a község határában bárhol kőbányát nyitni és a termelt követ saját hasznukra értékesíteni. Figyelemmel kellett lenniük azonban arra, hogy a bérlők bányaművei semmilyen kárt ne szenvedjenek;

– a szerződés szerint a haszonbérlőnek a bányabíróság határozatát követő egy éven belül kellett megkezdenie a kutatást, a széntermelés megindulása után pedig a később megkötésre kerülő szer-

ződés szerinti szénmennyiséget átadni, illetve ezen felül a forgalmi árnál 10%-kal alacsonyabb áron bizonyos mennyiségre vételi lehetőséget biztosítani,

– a kitermelt szén után métermázsánként a későbbi megállapodás szerinti összeget kell fizetni, aminek hitelességét jogában áll a haszonbérbeadóknak a nyilvántartási könyvekbe betekintve ellenőrizni,

– a kifizetett bérletösszeget a község elöljárói osztják ki – tekintet nélkül arra, hogy kinek a földterülete alól termelték ki,

– ha a bérlő nem találna elegendő szenet vagy más hasznosítható ásványi terméket, akkor minden kötelezettség és kártérítés nélkül elállhat a szerződéstől.

Rosenfeld eladta a fenti szerződésből származó jogait a *Budapesti Bankegyesületnek*, akik viszont elcserélték a DGT-vel az 1895-ben a *Victoria Rt.*-től megvásárolt váraljai bánya kitermelési lehetőségeivel. Ráadásul az üzletet a DGT részéről 840 ezer koronával is megtoldották. Így az utóbbi cég a *Victoria-bányával* együtt biztosította a vasasi bánya *Hosszúhetény* irányába történő terjeszkedését.

A *Rosenfeld-féle* megállapodást a HK Rt. 1922. évi egyezségi megállapodás-másolatából is ismerjük (5. a., b. ábra), amely az előbbit módosította.

A *Hosszúhetényi Kőszénbánya Rt.*-ben a részvények túlnyomó többségét a DGT birtokolta.

A HK Rt. 1901-ben, a bányatelek-adományozás kérelmének megalapozása érdekében a 2255. helyrajzi számú telken egy 21,5 m-es kutatóaknát mélyített, amelyből északnyugati irányban keresztvágatot hajtottak. Az aknától 32,4 m távolságban elértek egy kitermelésre érdemes 40 cm vastagságú széntelepet. A be-mutatott bizonyítékok alapján a *Budai Bányakapitányság* az 1902. évben 9164. szám alatt a *Szent Miklós* védnevű bányatelket bejegyezte (6. a., b. ábra).

Az adományozás elnyerése érdekében lemélyített aknából, keresztvágatból kiindulva a megtalált vékony telepben csapásirányú vágatott hajtottak. A szellőztetés érdekében a szén csapásirányát követve (bányászati szaknyelven gurítót hajtva) 1904-ben a felszínre lyukasztottak. 1905-ben viszont a bányatérségek elvizese-

dése miatt az egészet feladni kényszerültek. A külszínre nyíló vágatokat biztonsági okokból betömedékelték.

A továbbiakban a DGT különböző okokra hivatkozva halasztotta az itteni bányaművelést, mivel a vasasi bánya sokkal kedvezőbb körülményeket biztosított a széntermelésre. Ezért kellett az említett új megállapodást 1922-ben megkötni. Idézet a dokumentumból:

„A szerződés 3. pontjában érintett haszonbér tekintetében a felek akként állapodnak meg, hogy a Részvénytársaság 1921. évi január 1-től visszamenőleg évi haszonbér fejében, 1928. évi január 1-ig 100, azaz Egyszáz métermázsa a pécsi bányákból termelendő szenet fizet. 1928. évi január 1-től 1933. évi január hó 1-ig az évi haszonbér 125, azaz Egyszázhuszonöt métermázsa szén, 1933. évi január 1-től kezdődőleg pedig az évi haszonbér 150 métermázsa, azaz Egyszázötven métermázsa szén."

A HK Rt. továbbra is időhúzásra játszott a termelés megindítása ügyében: üzemszüneteltetési engedélyt kértek a pécsi bányakapitányságtól (6). A község képviselői panasszal éltek, és kérték az üzemszüneti engedély megtagadását. Az e kérdésről tartott tárgyalásra utal az 1935. január 22-én keltezett dokumentum. A bérbeadók közvetlenül a DGT-vel kívántak egyezkedni, mivel tudták, hogy a HK Rt. elhatározásai mögött – tekintettel arra, hogy a döntéshozatalhoz szükséges részvények többsége a DGT birtokában volt – e cég szándékai állnak.

Később a DGT-nek további vitája támadt *Hosszúhetény* község vezetésével arról, hogy mely területeket érinti a HK Rt. bányabirtoka, ezért megalakították a *Pécs-Baranyai Szénbányaművelő Rt.*-t, hogy a komlói és az északi bányák felöl fenyegető terjeszkedésnek elejét vegyék (2). Ebben a részvények 47,5%-át birtokolták.

A hosszúhetényi területet a DGT a vasasi bánya pótlására, vagy igénynövekedés esetén a termelőkapacitás növelésére szánta. Amíg *Vasas* működött, nem volt érdeke a felszíni szénkibúvásokon bányát nyitni és fenntartani, az 1930-as években pedig a háttérben már megkezdték az új mélybánya terveinek előkészítését.

Jegyzetek és irodalom

1. BIRÓ József: A hosszúhetényi szénbányászatról. A Victoria akna és a Hird-hetényi lóvasút létesítése. = *Pécsi Szemle,* 2003. ősz. 26-35. old.
2. BABICS András: *A pécsvidéki kőszénbányászat története.* Budapest, 1952. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 36. old.
3. Műszaki leírás tervezet a Szent Miklós védnevű bányatelek feltárásával. Kézirat, ismeretlen szerzőtől. MBVH Rt. gyűjtemény, Pécs, kb. 1939.
4. Haszonbérleti szerződés egyrészről Hosszúhetény község úrbéresei… másrészről Rosenfeld Bernát bécsi lakos mint haszonbérlő között...
5. Haszonbérleti szerződés. 1897. aug. 23. (Magyar Országos Levéltár, Z 1359 34. cs. 72. t.)
6. Üzemszüneteltetési engedély. (MOL Z 1359. 34 cs. 72 t.)
7. BÍRÓ József: A Victoria Rt. mecseki szénbányáinak eladása 1895-ben. = *Bányászattörténeti Közlemények* IV. Rudabánya, 2007. 81-91. old.

(A közleményhez tartozó ábrákat lásd a következő oldaltól.)

Az 1. ábra magyarázata (l. a következő oldalon): A pécsi szénbányászati területek a tulajdonviszonyok megjelölésével az 1945. évi állapotok szerint. A 3. számmal jelölt terület a Szent Miklós bányatelek egyben. Tőle észak, észak-nyugatra helyezkedtek el a Victoria I., II., III. bányatelkek (Forrás: *A mecseki kőszénbányászat története.* Szerk. Szirtes Béla. Pécs, 1993).

Á b r á k

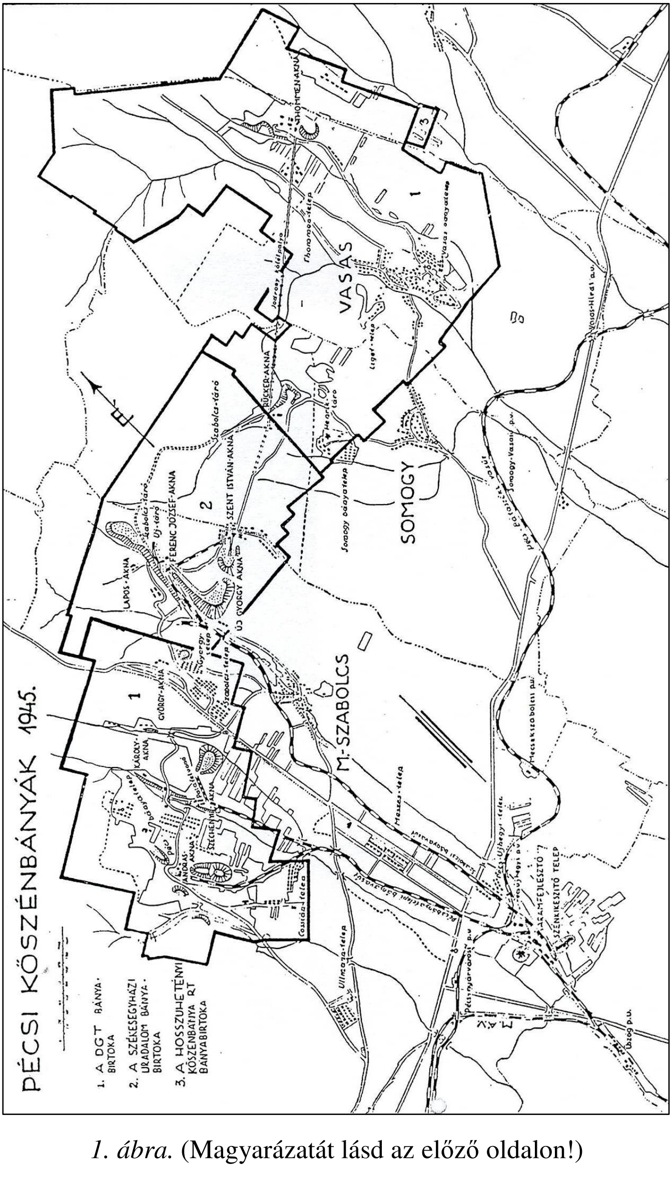

1. ábra. (Magyarázatát lásd az előző oldalon!)

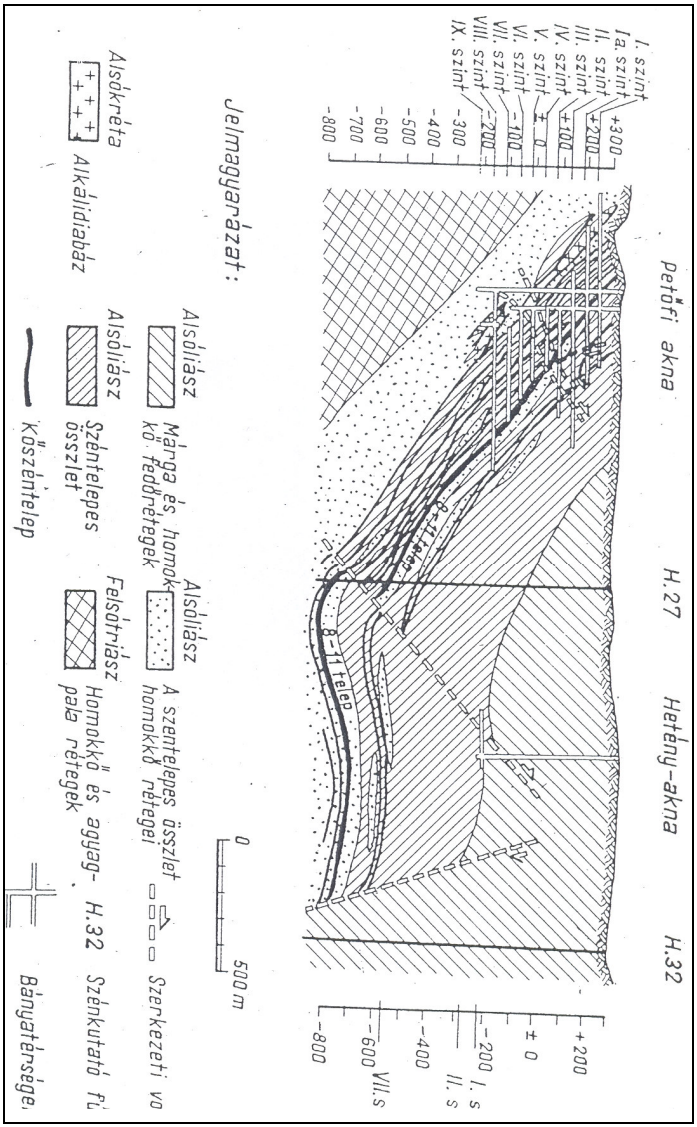

2. ábra. Földtani szelvény a vasasi és hosszúhetényi aknákon keresztül (Forrás: Pólai György: A mecseki szénmedence földtani felépítése. *BKL Bányászat,* 115. évf. 1982. 11. sz. p.: 731-734).

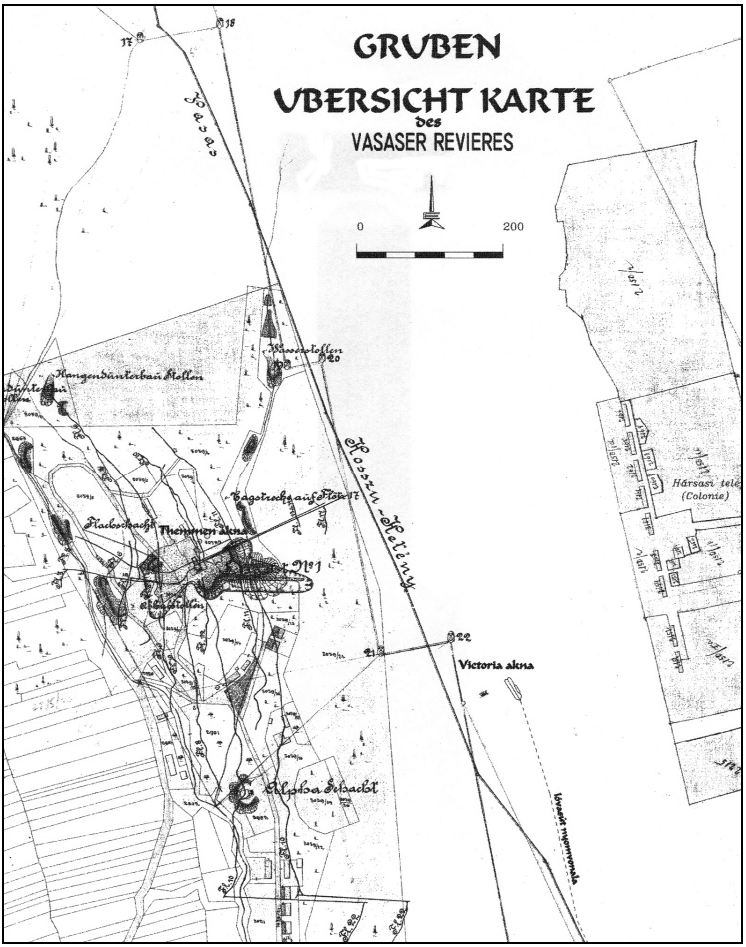

3. ábra. A vasasi és a Victoria bányaterület 19. századi térképen, a Victoria-akna helyszínének megjelölésével, a lóvasút nyomvonalával és a Victoria (Hársasi) lakóteleppel (Forrás: MBVH Rt gyűjtemény).

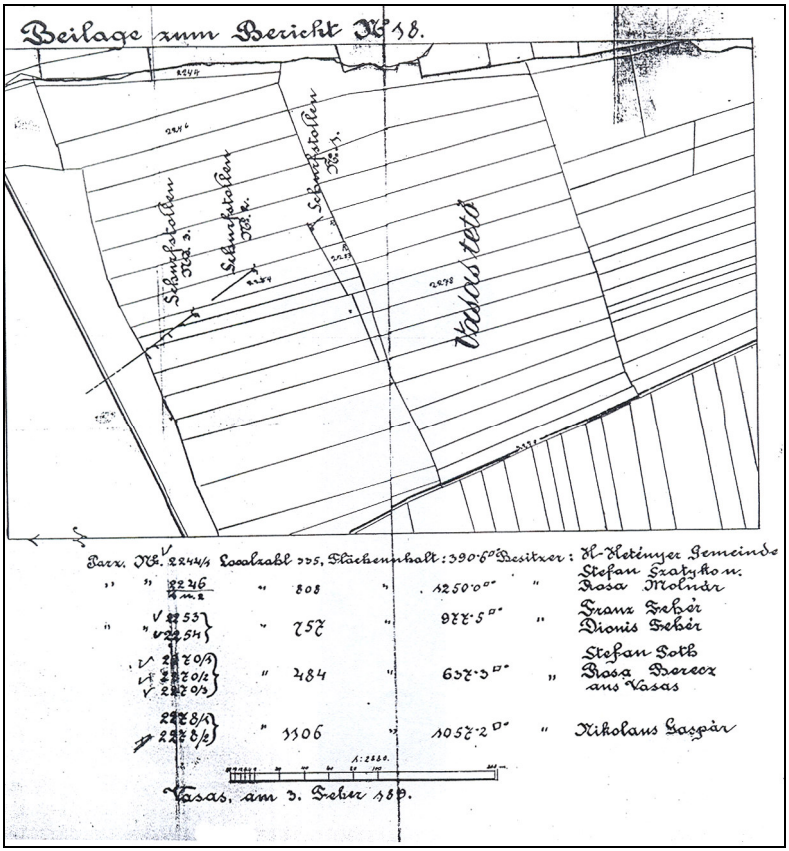

4. ábra. A Rosenfeld-féle kutatótárók helyszínrajza.
(Forrás: MOL Z 1359. 34. cs. 72 t.).

Másolat.

Egyezségi Megállapodás.

Tintner Jenő, Klézli János, Felső Bocz János hosszuhetényi lakósok, mint a Hosszuhetényi Urbéresek és egyéb Földbirtokosok megbizottai, másrészről pedig Dr. Barna Kéroly budapesti lakós ügyvéd, mint a Hosszuhetényi Kőszénbánya Részvénytársaság megbizottja között az 1897 évi augusztus hó 25.-én Hosszuhetényben kelt és Rosenfeld Bernáttal kötött, utóbbi által a Hosszuhetényi Kőszénbánya Részvénytársaságra átengedményezett szerződés módositására vonatkozólag a következőkben köttetett:

1./ A szerződés 3-ik pontjában érintett haszonbér tekintetében a felek akként állapodnak meg, hogy a Részvénytársaság 1921 évi január 1-től visszamenőleg évi haszonbér fejében, 1928 évi január 1-ig 100 azaz Egyszáz métermázsa a pécsi bányákból termelendő szenet fizet, 1928 évi január 1-től, 1933 évi január hó 1-ig az évi haszonbér 125 azaz Egyszáthuszonöt métermázsa szén; 1933 évi január 1-től kezdődőleg pedig az évi haszonbér 150 métermázsa azaz Egyszázötven métermázsa szén.

2./ A haszonbér fejében fizetendő mindenkori szénmennyiséget az Urbéresek megbizottja minden éb március végéig a részvénytársaságnál megrendelni tartozik, aki a szenet legkésőbb ugyanazon év legkésőbb junius 15. napjáig, tetszése szerint vagy a Dunagőzhajózási társaság vavasi bányájánál, vagy ab állomás Hosszuhetény kiszolgáltatni tartozik.

3./ Amennyiben a társaság időközben a termelést megkezdené, ugy a haszonbér fizetés tekintetében a szerződés, illetve a mindenkor érvényben lévő rendeletek vagy törvények lesznek irányadók, a termelés megkezdéséig azonban ezen egyezség 1. pontjában foglalt ellenérték, illetve összkártalanitás szolgál egyedüli alapul.

4./ Az ezen egyezségi megállapodással mindkét részről felmerült költségeket egyedül a Hosszuhetényi Kőszénbánya részvénytársaság viseli, aki kötelezettséget vállal ebből folyólag, hogy a Közbirtokosság megbizottainak e cimen fejenkint öt-ötezer azaz 5000-5000 koronát és Dr. Radhay Emil ügyvédnek a költségjegyzéke szerint felszámitandó dijait a közgyülési hatirozat értelmében ezen egyezséget aláirni jogosultak aláirása után, kifizeti.

5./ Ezen megállapodás a Hosszuhetényi Részvénytársaságra nézve kötelezővé, azerre vonatkozó igazgatósági ülés jóváhagyása után válik.

5. a. ábra. Egyezségi megállapodás a hosszúhetényi lakosok és a Hosszúhetényi Kőszénbánya Rt. megbízottjai között.
(Forrás: MOL Z 1359. 34 cs. 72 t.)

Egyezségi Megállapodás.

- 2 -

6./ Ezen megállapodás folytán az eddigi összes vitás igények és kérdések kielégitést nyernek azzal a hozzáadással,hogy a Hosszuhetényi Kőszénbánya Részvénytársaságot a termelés tényleges megkezdéséig csak az ezen megállapodás 1.pontjában foglalt kötelezettségek terhelik.

Mely egyezségi megállapodás egyező felek előtt felolvastatott, anyanyelvükön megmagyaráztatott és mint akaratukkal mindenben egyező elfogadás és hozzájárulás jelével sajátkezüleg aláiratott.

Kelt Pécsett 1922 évi junius hó 17.-én.

Előttünk mint tanuk:

Dr. Radmay Emil sk.

Mayer Klementine sk.

Felső Bocz János sk.

Klézli János sk.

Tintner Jenő sk.

Dr. Barna sk.

a Hosszuhetényi Kőszénbánya rt.
megbizásából.

A Hosszuhetényi Urbéres Birtokosság ezen egyezségi megállapodást jóváhagyólag tudomásul veszi.

Kelt Hosszuhetény 1922 évi junius hó 18-án.

p.h.

Klézli János sk.
Közbirtokossági elnök

Radó József sk.
jegyzőkönyvvezető.

Jóváhagyatott a Hosszuhetényi Kőszénbánya Részvénytársaság igazgatóságának 1922. junius 30-án megtartott ülésén.-

HOSSZUHETÉNYI KŐSZÉNBÁNYA
RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG.

Jicinsky sk. J. Engel sk.

5. b. ábra. (Leírását lásd az előző oldalon!)

Másolat. 1902. évi 9164. szám.

Adományozási okmány.

Ő császári és apostoli királyi Felsége nevében Hosszuhetény községnek a Straka Ferencz bányaigazgató pécsi lakos mint a Hosszuhetényi kőszénbánya-részvénytársaság meghatalmazottja által 1902. évi 1709. szám alatt benyujtott adományozási kérvényére, az 1902. évi szeptember hó 23-án végbezvitt bányajárás és a budapesti m. kir. bányakapitányságnak 1902. évi oktober hó 21-én 4374 szám alatt az adomány megengedhetősége iránt hozott határozata nyomán, több hosszuhetényi földtulajdonos birtokán Hosszuhetény községben, pécsi járásban, Baranya megyében előfordult fekete széntartalmú felnyitásra az ált. b. t. 42. § szerint a bányatelkben való régebbi jogok sérelme nélkül egy kettős bányamértékből álló bányatelek adományoztatik.

Ezen 902332 négyszögméter területü bányatelek felnyitó pontja az I. cs. kir. szab. Dunagőzhajózási társaság Vasas község határában levő „Heinrich" védnevü bányatelkének 24-es számú határkövétől mint I. számu vezérponttól 8h 10° 17' 13" irányban 543563 millimétere fekszik.

Ugyanezen felnyitó pont az emlitett bányatelek 25-ös számú határkövétől mint II. számú vezérponttól 7h 1° 5' 6" irányban 382603 millimétere van.

Mindkét vezérpont a „Zengóvari" és „Perkedi" katasteri há-

6. a. ábra. A Szent Miklós-bányatelek adományozási okmánya.
(Forrás: MOL Z 1359. 34 cs. 72 t.)

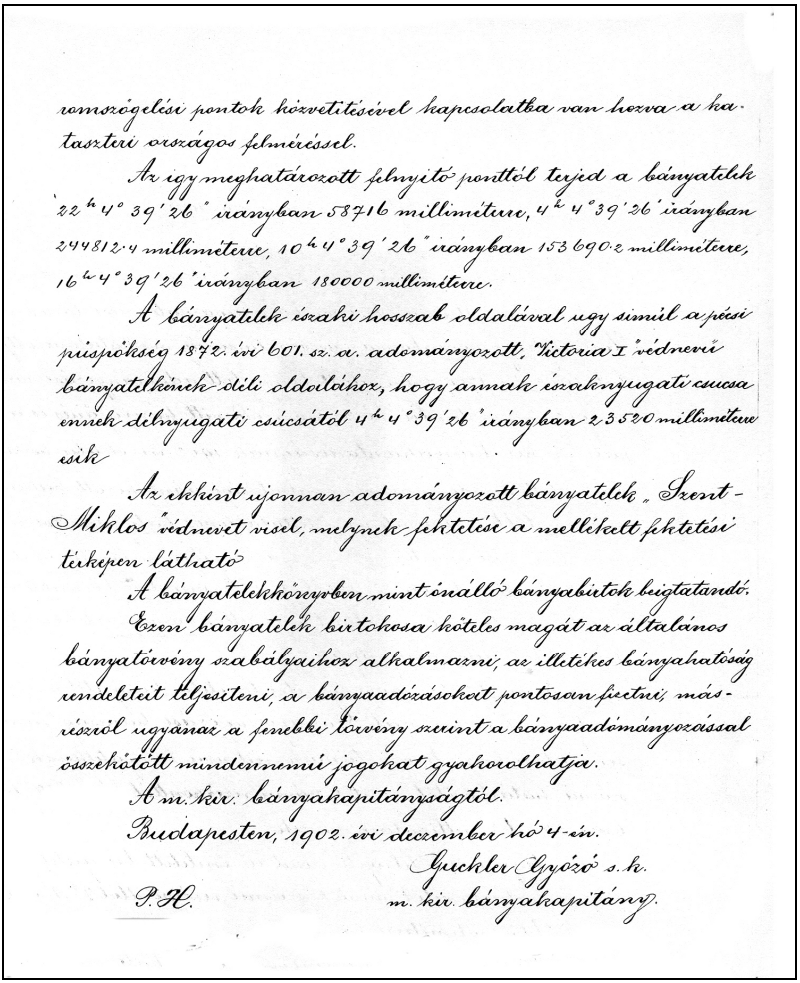

romszögelési pontok közvetítésével kapcsolatba van hozva a katasztri országos felméréssel.

Az így meghatározott felnyitó ponttól terjed a bányatelek 22h 4° 39' 26" irányban 58716 millimétere, 4h 4° 39' 26" irányban 244812·4 millimétere, 10h 4° 39' 26" irányban 153690·2 millimétere, 16h 4° 39' 26" irányban 180000 millimétere.

A bányatelek északi hosszab oldalával úgy simul a pécsi püspökség 1872. évi 601. sz. a. adományozott, "Victoria I" védnevű bányatelkének déli oldalához, hogy annak északnyugati csúcsa ennek délnyugati csúcsától 4h 4° 39' 26" irányban 23520 millimétere esik.

Az ekként újonnan adományozott bányatelek „Szent-Miklós" védnevet visel, melynek fektetése a mellékelt fektetési térképen látható.

A bányatelekkönyvben mint önálló bányabirtok beigtatandó.

Ezen bányatelek birtokosa köteles magát az általános bányatörvény szabályaihoz alkalmazni, az illetékes bányahatóság rendeleteit teljesíteni, a bányaadózásokat pontosan fizetni; másrészről ugyanaz a fenebbi törvény szerint a bányaadományozással összekötött mindennemű jogokat gyakorolhatja.

A m. kir. bányakapitányságtól.

Budapesten, 1902. évi december hó 4-én.

Guchler Győző s. k.
m. kir. bányakapitány.

P. H.

6. b. ábra. (Leírását lásd az előző oldalon!)